

Pahupidi kadakasaksad

Rahvaetümoloogiaid eesti keelest

Huno Rätsep

Tartu ülikooli emeritprofessor

„Las suvi tuleb, siis laps tuleb Tantet besuchima. Kui Erdbeerid reifivad – siis läheme aeda ja naschime.”

(A. Kitzberg, Veli Henn.
Külajutud III. 1915, lk 24)

Need madam Muru laused on jäänud eesti kirjanduslukku iseloomustama 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses vohanud kadakasakslust. Tollal natuke paremale järjele jõudnud eestlased seadsid end kõrgemale talurahvast ja hakkasid end pidama peaaegu sakslasteks, pikkides oma keelde „peenemaid” saksa sõnu.

Sõna *kadakasaks* ei pruukinud muidugi nemad ise, see oli pilkenimi ja selle andsid neile allapoole jäänud. Aga tegelikult oli see juba paar sajandit keeles olemas. 17. sajandi keskpaiku kirjutas Heinrich Göseken oma sõnaraamatus: „geringer (halb) Teutscher/kadaka (pool) Sax”, niisiis tühine poolsakslane on eesti keeles kadakasaks ehk poolsaks. Ja pool sajandit hiljem on Heinrich Salomo Vestringi sõnaraamatus kirjas: „Kaddaka Saks 'Ein Stroh- Juncker, halb Teutscher”. Seega, kohalikud sakslased kutsusid kadakasaksu õlgjunkruteks ehk poolsakslasteks.

Kui kohalik saksa sõnapaar *Strohhjuncker* on mõistetav, siis *kadakasaks* mitte. Arusaamatuks jääb, miks just *kadaka*, on ju kadakas lääne-eestlastele peaaegu et rahvuspuu ja eelnimetatud pastorid töötasid mõlemad Lääne-Eestis. Soome kirjanduses on kogu rahvast nimetatud isegi kadakaseks rahvaks (*katajainen kansani*).

Lugu saab mõnevõrra selgemaks, kui ilmneb, et tegemist on varem teistsuguse liitsõna eestipäraseks kohendamisega. Liitsõna *kadakasaks* algseks allikaks on alamsaksa liitsõna *katensasse*, mis vastab ülemsaksa sõnale *Halbdeutscher*. See väljend koosneb sõnadest *kate* (*käte*) 'hurt-sik' ja *sasse* 'sakslane, saks'. Viimasele vastab saksa keeles *Sachse*. Meie *saks* on palju vanem germaani laen. Eestis oli saksa aadlisugu von Sass, mille üks liige, Saaremaalt päris ooberstleitnant Eduard von Sass, oli

II maailmasõja päevil Venemaal okupeeritud Velikije Luki garnisoni-üleml (Eesti Laskurkorpuse meestele on see nimi tuttav) ja hukati 1946. aasta jaanuaris selle linna peaväljakul.

Kui tegemist oluks tavalise laensõnaga, oleks eesti keeles *kaatesass*, kuid liitsõna teine pool tõlgiti ja saadi *kaatesaks*, mille esiosa *kaate* oli eestlastele võõras, mitte millegagi seonduv. Selliste poolläbipaistvate liitsõnade puhul tekib kõnelejais vajadus, tung arendada arusaamatu osa arusaadavaga, otsida oma sõnade seast midagi kõlalt ligilähedast.

Me ei tea, kes sattus just sõnale *kadakas*, kuid uue moodustise võttis rahvas omaks, isegi sedavõrd omaks, et hiljem võis seda mal-lina kasutada ja luua *pajuvenelase* ja *võsainglase*. Sellist rahvakeeles toimunud mugandust nimetatakse keeleteaduses *rahvaetümoloogiaks*. See on püüe asendada võõras kõlalt omaga. Seega otse vastupidi kadakasakslusele, kus eelistati just võõrast, võõrapärast omale. Siit siis sugenes ka käesoleva kirjatüki pealkiri „Pahupidi kadakasaksad”. Järgnevas kimbuke selliseid pahupidi kadakaid.

2. Kadalipp

„Siis algas nuhtlemise verine vaatemäng. Ohvitseride käsusõnad kajasivad. Soldatid astusivad kepi- ja vitsa-hunniku kallale ja seadsid endid siis, malakad käes, kahte pikka kadalipu-reasse üles. = = = Kumbki nuht-lusealune pidi nüüd ühe soldati püssitikust, mis tema rinna poole oli pööratud, kinni hakkama, kuna soldat ise püssipära käes hoidis. Soldat astus kadalipu-tänava sisse ja kõndis seal pikkamisi edasi – pekstav sammus temale järele. Seejuures sadasivad talle mõlemalt poolt kepihoobid selga.”

(E. Vilde, Mahtra sõda. 1902, lk 640–642)

Niisugune karistusviis ei olnud tsaariaja sünnitis. See tuli Eestis kasutu-sele juba 16. sajandi lõpupoole ja pärines Rootsi sõjaväest. Vanarootsi keeles nimetati seda *gatulopp* või *gatulõp*, sõna-sõnalt ’tänavajooks’, *gatu* on ’tänav’ (võrdle soome *katu*) ja *loop* on ’jooks’ (võrdle saksa *Lauf*).

Sõna toodi eesti keelde esialgu tavalise laensõnana. Veel 1697. aasta sõjaväe-eeskirjades „Soddasäduset” on *gattulopi jooksma*. Eesti talupoja ja talupojast soldati kõrvus kõlas see üpris võõrana ja nii hakkas rahva-

suu seda tasapisi eestipäraseks kohendama, seekord asendati liitsõna mõlemad pooled, midagi ei tõlgitud. Ja lõpuks jõuti välja sisult vägagi ähmase, aga kõlalt selge *kadalipuni*. Vahepeal oli mitmeid variante, nii näiteks on Wiedemann kirja pannud veel *kadalooپی jooksuma* (sks *Spiessruthen laufen*). Nagu osutab tsitaat 20. sajandi algusest, oli nähtavasti juba Mahtra sõja päevil kasutusel sõna *kadalipp*.

Sama sõna on laenatud rootsi keelest ka soome keelde, kus samuti on käibel rahvaetümoloogiline mugandus *katinlyöppi*, seostatud ilmselt sõnadega *katti* 'kass' ja *lyödä* 'lüüa'.

3. Penikoorem

„Ühel pimedal ööl – see oli Jüripäeva öö – pidas üksik ratsaline oma hobuse ühe kõrge künka peal kinni, mis umbes poolteist penikoormat Tallinnas seisab.”

(E. Bornhöhe, Tasuja. 1880, lk 112)

Ligemale kakskümmend aastat pärast selle raamatu ilmumist kehtestati Venemaal meetermõõdustik ja seega tuli kasutusele ka kilomeeter. Enne seda mõõdeti Eestis teekonna pikkust verstades ja penikoormates. Viimane oli umbes seitse versta.

See esimesel pilgul natuke imelikuna tunduv pikkusemõõdu nimetus kuulub eesti vanade liitsõnade hulka. Juba 17. sajandi algul on Georg Müller ühes oma jutluses kirja pannud: „nij monda Pennikohrma sest ühest Linnast se töyse Linna sisse”. Ja esimene eesti keele sõnaraamat (1638) annab teada, et saksa sõnale *Meil* vastab eesti keeles *pennekohrm*.

Imelik on kõigepealt see, et põhjaeesti kirjasõnas leiame lõunaeesti sõna *peni koera* asemel. Aga kui silmas pidada keeleajaloo andmeid, siis on see hoopis loomulik, sest *peni* on igivana koera nimetus ja tema leidumine liitsõnas *penikoorem* osutab selle küllalt suurele vanusele.

Kuid imelik on veelgi rohkem liitsõna sõnasõnaline tähendus 'koerakoorem' ja seda pikkus-, mitte raskusmõõduna. Kergema vastupanu teed minnes on seletatud, et see on kaugus, kuhu suudab koer ilma puhkuseeta koormat vedada. Tegelikult oleneb veokaugus koorma raskusest, koera suuruselt, tugevusest ning ka veovahendist. Pealegi on koerarakendis ees ikka mitu koera.

Hoopis parema lahenduse pakub meile soome keel, kus mitme variandi hulgas on esikohal *peninkuulema*. Praeguses eesti keeles sõna

kuulema 'kuulmine' puudub, ent niisuguseid *ma*-liitelisi tuletisi tunneb meie vana kirjakeel. Tuntud on lause 1535. aasta katekismusest „See Rystme on üx pesseme” (= See ristmä on üks pesemä), tänapäevaselt „Ristimine on pesemine”. Kui sõnalõpuline täishäälik teatud tingimustel kadus, olid sellised tuletised nimetavas *m*-liitelised, näiteks *sõnuma* asemele tuli *sõnum*. Nii võis ka *kuulema* olla sõnas *peninkuulema*, mis tähendas siis kaugust, kuhu veel koera haukumine kuulda on. Nähtavasti lakkas *kuulema* üksinda eesti keeles olemast ja jäi üksnes sõnasse *peninkuulema*. See tekitas vajaduse asendada tundmatu tuntuga ja selleks sai *koorma*, hiljem *koorem*.

4. Soolatüügas

„Kui täiskuu ajal koduaiast välja minna ja kuud paluda ning samas neid soolatüükaid teise käega hõõruda, siis pidid need ära kaduma.”

(Rahvasuust)

Muidugi olid ja on soolatüükad tüütud ja neist pole kerge vabaneda, kuid esialgu oli nende nimi natuke teistsugune.

Soome-ugri keelte vana nimetus neile tüügastele oli *süül*, näiteks liivi keeles *sõggõl*, soome keeles *syylä*, mordva keeles *s'il'ge*, ungari keeles *süly*.

Nii oli ka meil varem *süülä*. *Tüügas* lisati hiljem, et oleks selgem, millega tegemist. Ja nii nagu kadus keelest *kuulema*, kadus sealt ka *süül*, see jäi alles vaid liitsõnasse. *Tüügas* üksinda ei suutnud tähendust edasi anda ja *süüla* asemele ilmus hoopis *soola*, mis isegi natuke sobis, sest selle vohandi pind on tihti sarvestunud, meenutades soolahelbeid.

Kuid *sool* polnud esialgu ainus asendussõna. Esimest korda on selle nahatõve nimetus kirjas 1660 Gösekeni sõnaraamatus kujul *sullatüeck*, siis *süüla* asemel on *sula* ja järgmise sajandi algul Vestringi sõnaraamatus *Sullo tüet*, seega *sulu*. Need näikse olevat lääne-eestilised sõnad, saarte murdest on kirja pandud *sulatüi*. Kirjakeelde kinnitus siiski laiemalt tuntud *soolatüügas*.

5. Abielu

Mina wetta sinno hennelle omas heiges ninck laulatetus abinaises ...

Mina wetta sinno omas heiges ninck laulatetus abi mehes.

(Agenda Parva 1622, lk 188, 192)

Selliseid kohustuslikke lauseid nägi ette preestritele määratud väike käsiraamat noorpaaride laulatusel 17. sajandi alguse Lõuna-Eestis Poola ajal.

Tänapäeval näikse *abielu* olevat päris tavaline liitsõna, see on elu, kus teineteist abistatakse, teineteisele abiks ollakse. Kui me lisame siia aga *abikaasa*, siis on niisugune seletamine juba natuke raskem.

Nagu näitavad vana kirjakeele andmed, oli varem selliseid liitsõnu rohkem. Eespool tsiteeritud Agenda Parva *abinaine* on kirjas juba Mülleri jutlustes (seega Põhja-Eesti ja luteri usu alal), luterlikul Rossiniusel on ka *abbirahwas* 'abielurahvas', Gösekenil *abbilaps* 'ein ehelik Kind', tavaline on ka *abirikkumine* 'abielurikkumine'. Neid liitsõnu abistamisega ära ei seleta. Ilmneb hoopis, et *abi* = abielu, seega *abielu* tähendab 'abielu elu'.

Umbsõlme lahtiharutamiseks pakub meile tuge soome keel, kus *abielu* tähistab sõna *avioliitto*, aga *avio* võib esineda ka üksinda ja tähendada ka abikaasat ja abielunaist.

Avio on germaani laen. Arvatakse, et läänemeresoome *apjo või *avjo saadi alggermaani sõnast *aiwjō 'seadus'. Vanainglise keeles *æw* tähendab nii seadust kui ka abielu, samuti vanaülemsaksa *êwa*, *êa* abielu, seadust, liitu, aga sellest hiljem kujunenud saksa *Ehe* ainult abielu.

Niisiis läänemeresoome *apjo muges eesti keeles sõnaks *abi*, tegemist oli rahvaetümololoogilise muutusega; hoopis teist algupära *abi* samastati juba olemasoleva *abi* sõnaga. Sellega kaasnes hädaohtlik homonüümsus, sest sõnadel *abimees*, *abinaine* oli nüüd kaks segiminevat tähendust. Selle vältimiseks taandusid abieluga seotud *abinaine*, *abimees*, *abilaps* jne ja säilisid üksnes *abielu* ja *abikaasa*.

6. Puusärk

„Ükski ei tea, kui kaua aega meil siin ilmas weel jäggatakse, wõib olla, et saag juba palki lõhkus, mis meile puusärgi lauda saab andma. ”

(Fr. R. Kreutzwald, Ue aasta sowimine. 1843)

Seda sõna peeti pikka aega piltlikuks liitsõnaks ja niisugune tundub ta olevat ka tänapäeva kõnelejale, jäädes viimastel aegadel siiski *kirstule* alla. Kuid seni kui kirste oli kasutusel mitmesuguseid, mitme otstarbega (surnukirstud, rõivakirstud, jahukirstud jne), oli *puusärk* täpsem ja kirstule tuli seada ette täpsustav sõna *surnu*.

Sõna *puusärk* ei pärine Kreutzwaldi-aegadest. Juba 17. sajandil kohatame teda ühes Salemani loodud kirikulaulus ja sealgi juba metafoorselt paaris sõnaga *linasärk* (Puh- ninck Linna-Serck). Esimene sõnaraamatümärge pärineb 18. sajandi algusest Vestringilt: *Pu Särk* 'Der Sarg'.

Viimases kirjapanekus on juba kaudne viide sõna tegelikule päritolule. Algselt oli liitsõna kujul *puuserk* – ja selle järelosa oli laenatud alamsaksa keelest, kus *serk* või *sark* tähendas surnukirstu, saksa keeles *Sarg*. Germaani keelte sõna laenati romaani keelte kaudu kirikuladina keele pikemast sõnast *sarkophagus*, mis omakorda pärines vanakreeka sõnast *sarkophágos*, sõna-sõnalt 'lihaõgija', vanakreeka *sarx* (sarkos) 'liha' ja *phagos* 'sööja, õgija'. See kummaline liitsõna leiab seletuse, kui teame, et *sarkophagos* tähendas esialgu lubjakivi, hiljem marmorit. Lubjakivist saadi aga lupja, mis võis tõesti liha õgida.

Alamsaksa *serk* 'surnukirst' üksinda eesti keeles ei juurdunud, ainult koos täpsustava sõnaga *puu* (olid ka kivist sargad). Selliselt isoleerituna allus aga *serk* rahvaetümoloogilisele mugandusele ja algselt vanakreekas liha tähendanud sõna seondus hoopis sõnaga *särk*, muutes liitsõna metafooriks.

Sark ja *sarkofaag* jõudsid eesti keelde alles 20. sajandi algupoolel saksa keele vahendusel. Millegipärast kuulutas Johannes Aavik sõna *sark* tehissõnaks ja võttis selle oma 1932. aasta tehissõnade sõnastikku.

7. Kontvõõras

„Kutsmede pulmapeo külalise – nii olli kontvõõra, mis kutsmede tulliv. Kontvõõra võisi alles kolmandal pääval tulla. ”

(Rahvasuust)

Eesti keele *kont* tähendab luud. Seetõttu on katsutud liitsõna *kontvõõras* seletada kui võõrast külalist, kellele on jäänud peosöögist vaid kondid. Kondid anti siiski eeskätt koortele, seega peaksid koerad olema tõelised kontvõõrad.

Nii hõlpsasti seda sõna seletada ei õnnestu. Meie naabritel soomlastel on veel teine *kontti*, mis tähendab hoopis kasetohust märssi. Soome keelest on ta arvatavasti levinud isuri ja karjala keelde.

Ilmselt oli see *kontti* varem olemas ka eesti keeles ja selle abil moodustati liitsõna *kontvõõras*, s.o võõras külaline, kes tuli peole (kolmandal päeval) tühja märsiga ja kellele anti siis peorogade jääke kaasaviimiseks.

Kui esimene *kont* tõrjus teise *kondi* eesti keelest, asendades selle märsi, koti või mõne muu taolisega, siis säilis *kont* üksnes liitsõnas *kontvõõras* ja selle esiosa seostati rahvaetümoloogiliselt homonüümiga *kont* 'luu'. Seejärel sugenesid murretes *kontvõõra* kõrvale *kontjalg*, *kontjalamiis*, *kontkülaline*, *kontkaabakas*, *kontlane*.

8. Salvrätik

„panne üks Porslini ehk hõbbe kaus Salwetti alla, ja walla keik hopis senna Salwetti sisse, et se kaunist noppeste läbinõrjub kausi sisse. ”

(Lithander, Köki ja Kokka ramat. 1781, lk 577)

Nõnda ilmus eesti kirjasõnasse *salwet*, hilisema *salvräti* eelkäija. Muidugi polnud esimene eestikeelne kokaraamat mõeldud talurahvale, vaid saksa keelt mitteoskavatele mõisakokkadele.

Sõna ise on alamsaksa *Salvette* laen ja pärineb nagu saksa *Serviette*’gi prantsuse sõnast *serviette*, mis oli tuletatud tegusõnast *servir* ’teenima’.

Salvrätiku pruukimine sugenes eesti soost linnakodanikel alles 19. sajandil. Wiedemanni sõnaraamatus 1869 on *salweti* kõrvale tulnud *salvret* kui esimese variant. Alles Karl August Hermann eesti-vene sõnaraamatus 1889 leiame *salvräti*.

Niisiis, 19. sajandi teisel poolel kujundati võõras *salvret*, *salvjet* rahvaetümoloogiliselt ümber liitsõnaks *salvrätt* ja veelgi hiljem *salvrätikuks*. Sõna algupool jäeti muutmata, sest tuntud *salv*-sõnu oli eesti keeles rohkem kui üks, sõna teine pool *-et*, *-ret* asendati aga kõlaliliselt lähedase ja sisultki sobiva sõnaga *rätt*.

9. Suupiste

„Mõtlesin pakkuda peol venepäraseid suupisteid, kohe kargasid pähe pelmeenid, soolakurgid ja heeringas.”

(Internetist)

Esimeses kokaraamatus sõna *suupiste* pole. See näikse hiljem keelde sünenenud. Selle leiame alles 1869. aasta Wiedemanni sõnaraamatust, kus on kirjas *sū-piste* 'Imbiss'.

Saksa keele *Imbiss* tähendab kerget einet, sõna-sõnalt ärahammustust. Baltisakslastel oli kasutusel ka *Zubiss* 'juurdehammustus', nii vähemalt on esitanud Henn Saari.

Arvatakse, et viimane sõna on olnud aluseks meie *suupistele*, mis tavalise liitsõnana oleks ebakorrektselt vormistatud (vrd *päikesepiste*), peaks olema *suhupiste*.

Laenamisel kujundati oodatav *tsuubiss*, *suubiss* rahvaetümoloogiliselt ümber nõnda, et *zu* 'juurde' asendati *suu*'ga ja *biss* 'hammustus' *pistega*.

Kerge eine venepärane nimetus on *sakusment* või *sakuska*. Vene *закуска* on slaavi keeltes laiemalt levinud tuletis verbist *закусить*, *закусывать* 'kõrvale hammustama'. Võõrsõnadest *vundament*, *postament*, *dokument*, *testament* jne tuntud liide *-ment* (ladina *-mentum*) toodi eesti keele sõnatuletusse ja nii sündis *sakusment* ning muidugi ka *tagument*.

10. Mädarõigas

„Kui sa wimaks need kannad ülles annad, siis lasse wedela suppi nende pealt hästi mahha joosta ja walla se Mäddareika Soost nende peäle.”

(Lithander, Köki ja Kokka ramat. 1781, lk 191)

Pole märganud, et mädarõigas kipuks mädanema. Eri paigus on seda taime nimetatud ka *mäerõikaks*, *määreikaks*, *maareikaks* ja *maarjareikaks*.

Kui püüda segadikus selgust saada, tuleb appi võtta teised keeled. Saksa keeles kannab ta nime *Meerrettig* 'mererõigas', taas kummaline ühend, mis on rahvaetümoloogiline ümberkujundus. Esiosa oli algselt kas *Mähr* 'vana hobune' (meil germaani laenuna *mära*), *mehr* 'rohkem' või hoopis mingi tükike taimeladinakeelsest nimetusest *Armoracia*. Missugune neist seletustest tõene on, jäägu germanistide otsustada.

Eesti sõna puhul oleme aga selguse saanud. Saksa *Meerrettig* oli baltisaksa häälduses *Määrrettig*. Selle sõna järelosa tõlgiti eesti keelde ja saadi *määrõigas*, *mää* on eesti murretes omastava käände vorm nii sõnale *mägi* kui ka *mäda*, siit siis kirjakeelepärased *määrõigas* ja *mädarõigas*.

Esimest korda näikse see sõna eesti kirjasõnas esinevat 1660 Gösekeni sõnaraamatus ja juba siis *Medda Reijckas* 'Merrettig'. Sajand hiljem Lithanderi kokaraamatus on kõrvuti *mäddareigas* ja *mä-reigas*.

11. Määrkass, marakratt

„Märkas. Sedda ellajad same mõnikörd nähha, kui karrotantsitajad ... tedda karro seljas weawad, temmale punnase kamsoli selga, mütsikesse pähhe pannewad ja tedda ahhilas lassewad tantsida ja oma tempusi tehha.”

(O.W. Masing, Pühhapäwa Wahheluggemissed. 1818, lk 132)

Olen neist väikese ahvi nimetustest selles ajakirjas juba kirjutanud (2006, 2, lk 25). Kordaksin siinkohal üksnes, et mõlemad sõnad pärinevad alamsaksa sõnast *mērkatte* (sks Meerkatze), s.o mere tagant toodud kass (kass vist küll pika saba tõttu), ja on rahvaetümoloogiliselt ümberkujundatud, tuginedes vastavalt oma sõnadele *määrima* (kriimulise näoga) ja *kratt* (kippus kõike näppama).

12. Vaenu-, vainukägu

„Puhtuse eest pesas vaenukägu hoolitseda ei viitsi ning seetõttu pesa haiseb ... hais on vajalik sissetungijate eemalepeletamiseks.”

(Viimsi Teataja 09.06.2011)

Viimases „Eesti õigekeelsussõnaraamatus” on kirjas: „**vain**, **vainu** (küla vaheline, külaäärne) rohuplats, rohumaa. **Vainu**_rastas zool, **vainu**_kägu

argi, vaenukägu zool.” Ja: „**vaen** sallimatus, vihkamine, zool vaenukägu, vaenusääsk, vaenukõis ’vaenusääse rändavate vaklade rida’”.

Selle põhjal võib linnunime esiosa olla seotud nii sõnaga *vain* ’rohumaa’ (germaani laen) või *vaen* (vanavene laen), seega siis kas *rohumaa kägu* või *viha-, sõjakägu*.

Linnu ametlik ladinakeelne nimetus on *Upupa epops*, mis jäljendab linnu häämitsust, eesti ornitoloogid nimetavad teda *vaenukägu* ehk *toonetutt*. Lind ise on silmatorkava välimusega ja Eestis haruldane, Iisraelis aga rahvuslind.

Veel praegugi ÕS-is eksisteeriva segaduse on esile kutsunud rahvaetümoloogia. Tegelikult ei lähtu linnunime esiosa ei sõnast *vain* ega ka sõnast *vaen* ’vihkamine’, vaid hoopis kolmandast, unarusse jäänud sõnast *vain* ’surm’, mis üksinda esineb veel setu rahvalauludes, kus ta tähendab surma, manala jumalat. Seegi sõna on germaani laen.

Soome keeles on olemas *vainaja* ’surnud inimene’, murdeis ka ’surnud loom; puruks löödud ese’. Germaanipoolne vaste **wainaga* tähendas õnnetut, taganutetavat.

Et *vaenukägu* on moodustatud just surma tähendava sõnaga, sellele viitavad selgesti tema sünonüümid *toonetutt*, *toone-*, *toonikägu*, *surnukägu*, *surmasirk*, mis pärinevad veel ajast, kus kõnelejale tähendas *vain~vaen* surma. *Toon* (toone) tähendas samuti surma (võrdle *Toonela*) ja toonekurge peeti samasuguseks surmakuulutajaks nagu vaenukägu.

Ka *vaenukõis* on esialgu tähendanud surmakõit ja siingi on tegemist kolmanda *vaen*-sõnaga.

13. Padakonn

Nõnda on kutsutud saarte murdes ja lõunaeesti murretes kärnkonna, aga mõnel pool ka kilpkonna. Sellegi sõna esimesed kirjapanekud pärinevad juba 17. sajandist: Gutsclaffi lõunaeesti sõnastikus on *Paddakonna* ’Krök’ ja Gösekeni lääne-eesti pärases sõnaraamatus *paddakonn* ’Kröte, buffo, Frosch die breiten Poggen’.

Sellise konnanime esiosa *pada* on kaunis raske siduda tavalise pajaga ja sellisel üritusel pole mõtet, sest tegemist on alamsaksa laenuga. Keskalamsaksa *padde* tähendab just kärnkonna ja tal on sugulasi teisteski germaani keeltes, näiteks vanarootsi *padde* ja inglise *paddock*. Sõna laenamisel eesti keelde lisati talle seletuseks üldisem nimetus *konn*.

Urmas Nemvaltsi illustratsioon

Samamoodi toimiti alamsaksa *louwe* laenamisel, moodustades liitsõna *lõukoer*, arvates selle kiskja olevat koera sugulase.

Esialgne *padakonn* või *padikonn* kujundati rahvaetümoloogiliselt ümber *padakonnaks*, seostades esiosa kõlaliselt lähedase sõnaga.

Umbes samasuguse muutuse tulemusel sündis ka kolmas *pada*. Alamsakslastelt pärinevad peamised kaardimänguga seotud sõnad, nende hulgas ka masti nimetus *spade*, mis võis esialgu tähendada labidat (sks *Spaten*), kuid see pole sugugi kindel. On võimalik, et juba alamsaksa keeles toimus esimene rahvaetümoloogiline asendus, sest prantsuse mängukaartidel tähistasid seda masti mõõgad, hispaania keeles *espadas*.

Eesti keeles asendati esialgu *paade* või *paadi* taas tuntud sõnaga *pada* (paja). Hiljem seati selle kõrvale ka sünonüümiks *pott*, osutades, et mastinimetus oli eesti keeles tõepoolest seotud katla nimetusega. Veel 1920-ndatel aastatel kandis Puškini novell pealkirja „Potiemand”.

14. Lindanisa

„ning olli seäl jo wannast üks lin, nimmega Lindanissa.”
 (O.W. Masing, Marahwa Näddala=Leht.
 1888, lk 22)

Henriku kroonikas 13. sajandi algul kannab Revala~Rävala linnus, mis paiknes praegusel Toompeal, nime *Lyndanise*. Skandinaavia allikais on selle paiga nimeks *Lindanise* ja *Lindanäs*, vene vanades böliinades *Ledenets*, *Lidenets*.

Vanarootsi keeles tähendas *linda* kesa ja *näs* neeme, seega oleks lihtne seletus 'kesaneem'. Just nõnda mõistsid seda vanad soomlased, nimetades Tallinna *Kesoniemi*.

Pole sugugi kindel, kas see on esialgne kohanimi või juba eesti oma kohanime *Lidnanase (Linnaase) rahvaetümoloogiline ümberkujundus. Kroonik Henriku ladinakeelses tekstis on kogunisti kolmes kohanimis linnust märkiv sõna *linde*: *Somelinde* (Vaiatu), *Agelinde* (Punamägi), *Kallelinde* (Kalna). Seega võis *lidnanase kõrval eksisteerida ka *lindanase*, kust siis kujundati skandinaavia ja vanavene linnusenimi. Kuid kindlat pole siin midagi, sest kohanimed allusid väga tihti rahvaetümoloogilistele muutustele.

Nagu eeltoodust nähtub, on rahvaetümoloogial leksikaalses keeleloomes oma kindel koht.